

Prečo sa ideál modernej vedy zrodil práve v Čechách? (J. Patočka)

Simona Bašistová

Bašistová, S.: Prečo sa ideál modernej vedy zrodil práve v Čechách (J. Patočka). In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 2.

Why was the Ideal of Modern Science born in Bohemia? (J. Patočka)

The discussion about formation of modern European *ratio* in the form of universal science is according to Patočka directly connected to the question of the end of philosophy. As Husserl mentioned, science in its exact and rigorous scientific form was for the first time formed in Galileo's natural science and philosophy. Patočka demonstrated, that the real basis and development of modern thinking, is must be searched in 16th and 17th century. For what reason was the modern science born in Bohemia? Patočka attempted to answer this question on conference in Leuven in 1965, where he is giving evidence for specific historical and spiritual rhythm of Bohemian nation in the era called the Rudolphian Prague. It was the diastole of "collective consciousness" of national spirit of Bohemia, which allowed the formation of phenomena, which we today call science.

Keywords: Patočka, Bohemia, History, Ideal of Science, Systole, Diastole

Úvod alebo v skratke o „zániku“ filozofie

V poslednom decéniu minulého storočia publikoval *Filosofický časopis* dve - v súkromí Patočkových poslucháčov prednesené - prednášky z pred viac ako pätnástich rokov, na základe získaného magnetofónového záznamu, týkajúce sa aj dnes veľmi naliehavej a častokrát diskutovanej otázky o možnom „konci“ či dokonca „zániku“ filozofie.^[1] Tieto prednášky pod súhrnným názvom „*Môže filozofie zaniknúť?*“ sú vyjadrením nie príliš povzbudivých slov o tom, aké miesto zastáva filozofia v súčasnom svete. Za jednou z príčin, prečo sa dnes filozofia ocitla v kríze, stojí skutočnosť, že netvorí žiadne priekopnícke myšlienky, je plná nedôvery a pochybností voči sebe samej a nemá ani spoločenskú pôsobnosť a hodnotu, ktorú by si pravdepodobne mať priala. Vysoké spoločenské postavenie a význam jej však nechýbali v antickom Grécku. Tam filozofia vystupovala vždy a v každom ohľade ako „základná duchovná životná báza“. Aj napriek tomu, že dnes je situácia diametrálna odlišná a filozofia neustále čelí výčitkám o svojej spoločenskej nepotrebnosti či neschopnosti poznávať, rodí sa moderné európske *ráció* a novoveká veda práve z jej metafyzickej tradície. Vychádza preto najavo skutočnosť, že nefalšovaná vzácnosť a spoločenská pôsobnosť filozofie sú dnes už len *historickými artefaktmi*. Aj preto zdôraznil Patočka, že to, „čo z filozofie pozorujeme ako spoločensky pôsobivé, nie je filozofia dnešného dňa, ale filozofia minulosti“.^[2]

V podobnej situácii sa dnes ocitá okrem filozofie aj náboženstvo. Pred náboženskými spoločenstvami a hnutiami dnes stojí naliehavá otázka o ich možnom *prežití* či *neprežití* a o tom, či týmto „ťažkým priesmykom“ - „ktorým dnes prechádza všetko to, čo sa nedá priamo alebo nepriamo previesť na skúsenosť našich zmyslov, na zmyslovú prítomnosť“^[3] - dokážu bez menších či väčších strát prejsť. Teológia sa stáva nedôveryhodným zdrojom v poznávaní sveta a rovnako ako budúcnosť metafyziky, aj tá jej sa ocitá v ohrození. A dokonca, Patočka pripúšťa s odvolaním sa na Hegla, že sa v rovnako *kritickej* situácii dnes ocitá aj umenie. Umeľcov máme dostatok, umelecké diela vznikajú a nemožno

hovorí ani o tom, aby sa umeleckému priemyslu nedarilo. V tom problém nespočíva. V oveľa zložitejšej, ba priam neriešiteľnej situácii sa umelec ocitá až v momente, keď má prostredníctvom svojich diel a výtvorov vypovedať čosi o skutočnej povahe sveta a o tom, ako je tento svet štruktúrovaný tak, ako to robí chemik, biológ, fyzik či jedným slovom – vedec. Preto „umeniu neostáva žiadne veľké dejinné poslanie, cíti to samo; a preto sa prekračuje v ne-umenie.“^[4] Povedané veľmi zjednodušene: filozofia, náboženstvo a umenie si dnes musia s väčšou či menšou naliehavosťou odpovedať na otázku: *Byť, či nebyť?* Patočka v tejto neľahkej situácii nie je skeptický ako niektorí z jeho predchodcov^[5] a napriek zložitej atmosfére nachádza predsa len povzbudivé slová. Zdôrazňuje pritom, že filozofia je (a bude) stále rovnako potrebná, a to aj napriek tomu, že svoju spoločenskú hodnotu najmä po postupnom presadení sa tzv. *pozitívneho ľudského vedenia* počiatkom novoveku, neustále stráca zo svojho horizontu.

Otázka o možnom „zániku“ filozofie nie je vo filozofickom prostredí 19. a ani 20. storočia nová. V ešte nie celkom rozvinutej podobe sa objavuje už v období gréckeho helenizmu, ale mimoriadne závažnou sa stáva až v 17. a v 18. storočí, kde sa v takpovediac „ostrej“ forme profiluje do podoby tzv. *negatívnej filozofie*. Tá sa rodí po postupne vznikajúcich a narastajúcich požiadavkách odpovedať na metafyzické otázky^[6] *ne-metafyzicky*. Ukazuje sa, že v tejto podobe „negatívneho filozofovania“ už naďalej nie je centrálnou otázkou *Čo môžem poznať alebo vedieť o podstatných určeníach reality?* teda o tom, ako je svet štruktúrovaný, ale podstatným sa stáva *hodnovernosť objektívnosti odpovedí*, problém *pravdy*, teda pre Patočku problém, prečo nie je možné na otázky noetiky odpovedať *pozitívne*.^[7]

Pripusťme, že filozofia ako *metafyzika platonizmu* naozaj smeruje k svojmu „zániku“. Čo alebo kto ju nahradí a vôbec, je filozofia *de facto* niečím nahraditeľná? Odpovede na tieto otázky, ktoré sa objavujú prinajmenšom už pred dva a pol tisícročím na pôde starovekého Grécka, sa však v mnohom líšia. Jedna časť diskutujúcich zdôrazní, že je to náboženstvo, druhá časť zase poukáže na umenie. Iní, napr. Heidegger, volajú po *odlišnom type myslenia*, ale najväčší počet stúpenčov by zrejme zvolila odpoveď, že je to *pozitívna veda*, ktorá síce vyrástla na pôde filozofie, ale počiatkom novoveku sa definitívne začala presadzovať ako jej náhrada. Tu nám – podľa mienky stúpenčov tohto názoru – nepomôžu žiadne idey *filozofického antropologizmu* a ani *abstraktného humanizmu*, len *pozitívne vedecké myslenie*.

Tzv. *pozitívna filozofia*, ktorá na *negatívnu filozofiu* bytostne nadviazala, si s otázkou o „zániku“ filozofie poradila svojsky a veľmi jednoznačne ju vyriešila tým, že metafyzické otázky a otázky svetonázorového typu z nej vylúčila a pokračuje s *pozitívnym* vymedzovaním toho, čo sa *pozitívne* vymedziť dá. Týmto krokom začala na budovaní základov tzv. *vedeckej filozofie*. Metafyzika je – podľa mienky stúpenčov *pozitívnej filozofie* – do istej miery epistemologicky obmedzená, a preto jej neprislúchajú kompetencie vyjadrovať sa k tomu, čo leží takpovediac za hranicami jej možnosti poznania. „To, čo potom nahrádza filozofiu [ako metafyziku – S. B.], je veda zbavená každej reflexie na dosah – ako sa hovorí – ontologický, alebo skôr by sa mohlo povedať ontický, reflexie na dosah v zmysle špecifického pojmu pravdy... Nahradí sa to praktickým významom vedeckých teórií a vedeckého predvídania pre nás; to, čo je takýmto spôsobom relatívne, nahrádza filozofiu skutočného jestvujúcna, metafyziku. Veda už nie je pochopením [v pôvodnom texte *postížením* – dopl. S. B.] skutočnosti, ale je to technika ovládania a predvídania faktov. A tým sa stále viac a viac ukazuje, že to, čo nahrádza metafyzickú filozofiu, je určitá technika, istá ľudská schopnosť manipulovať fakty.“^[8]

Áká je úloha metafyziky? – pýta sa Patočka a odpovedá: „Metafyzika hľadá tento kľúč a domnieva sa nachádzať ho v inom, než empirickom jestvujúcne... Veda naproti tomu používa a skúša kľúč, ktorý sa hodí len k týmto veciam samým a pýta sa na jestvujúcno len v ich prostredí.“^[9] Ostať len pri tom, by bolo *chodením v kruhu*, nie cesta k vede. „Veda sa stáva vedou vo chvíli, keď získava pevnú pôdu pod nohami tým, že sa neorientuje podľa skúsenosti, ale dokáže konštruovať svoje základné pojmy

tak, aby boli našej mysli pochopiteľné a dávali pochopiť predmety skúsenosti.“[10] Bolo to 16. a 17. storočie, keď sa v hlavách vzdelancov, najprv predovšetkým astronómov, fyzikov a najmä matematikov, odohral „obrat“, ktorému dodnes zvykneme hovoriť *kopernikovský obrat* a ktorý obrátil pozornosť k výtvorom ich myslí, najmä k matematickým *konštruktom*, ktoré sa mnohým javia ako *skonštruované a priori*. Kopernik, Galilei, Bruno, Brahe, ale na prvom mieste Kepler boli tými, ktorí do Európy a v istom období priamo do Prahy priniesli *nový spôsob nazerania na svet*, čím sa priamo podieľali na vytváraní *nového svetonázoru*.

Táto štúdia si kladie za cieľ odpoveď na otázku, prečo sa podľa Patočku zrodil vedecký *ideál* na pôde českej kultúry a myslenia. Pokúsim sa preukázať, že ide o mnohostrannú analýzu, pretože, ako sa domnievam, svojím obsahovým zameraním je túto otázku potrebné vnímať vo vzájomnej súvzťažnosti nielen k dejinám filozofie, ale aj dejinám vedy, resp. dejinám astronómie ale ako som presvedčená, aj vo vzťahu k Patočkovej filozofii dejín a vôbec jeho náhľadov na súčasný, globálny problém „krízy“ moderného človeka a sveta. Východiskom takto stanovenej otázky je analýza vybraných častí Patočkových *Lovaňských prednášok*. [11] V neposlednom rade je mojou ambíciou preukázať aj to, že v nami v sledovanej dobe prelomu renesancie a novoveku patrilo poznávanie do jedného spoločného kontinuálneho rámca vedy a filozofie.

Výstavba moderného myslenia

Keď v roku 1965 prednášal Patočka na pôde *Filozofického ústavu* v belgickom Leuven prednášky, ktoré sú známe pod označením „*lovaňské*“, svoju pozornosť v rámci nich sústredil na to, aby vypovedal o úlohe a postavení Čiech v rámci vzniku a vývoja *ideálu* modernej vedy. Z historicko-filozofického hľadiska bola preňho mimoriadne pútavou doba tzv. „*rudolfínskej*“ Prahy. [12] Uvedomoval si, že filozofická diskusia o postavení filozofie a jej statuse v 20. storočí je priamo napojená na historické obdobie vzniku vedeckého *ideálu*. Aj preto Patočka ozrejmil, že príčiny „*zániku*“ filozofie, ktoré sú dnes mimochodom spájané najmä s rozvojom vedeckej činnosti 19. a 20. storočia, je potrebné hľadať o niekoľko storočí skôr nielen v dejinách „*velkých*“ krajín, ale aj na pôde „*malých*“ zemí, Čiech, dnešného Poľska či Ruska. Pravdou však ostáva, že krajiny východnej a strednej Európy veľkostí svojho *ducha* nie často potvrdzovali hypotézu o tom, že aj na ich územiach dochádzalo mnohokrát k takým udalostiam, ktoré sa svojím charakterom neraz podieľali na vývoji globálneho *diania*, vrátane toho vedeckého. Napriek tomu bol Patočka presvedčený, že hlavná rola vedeckého centra európskych dejín pripadla na Prahu 16. a 17. storočia s jej širším okolím. [13] A astronómia, Kopernikom a Keplerom považovaná za najvznešenejšiu vedu spomedzi všetkých ostatných vied, vytvárala v spolupráci s filozofiou základnú bázu skutočného charakteru tejto budúcej európskej vedy. Na základe týchto dôvodov môžeme preto usúdiť, že otázka o „*zániku*“ filozofie má okrem *filozofického* a *metafyzického* rozmeru, celkom iste aj rozmer *historický* a *vedecký*.

Pre Patočku ako historika bolo rovnako dôležitým hovoriť ako o náhrade filozofie *pozitívnou* vedou, tak rovnako dôležitým faktom bolo aj odpovedať na otázku, *kde* a za akých dejinno-duchovných okolností k tejto náhrade dochádza a tiež aj odpovedať na otázku *prečo*. S týmito otázkami sa u Patočku vynárajú zároveň otázky týkajúce sa charakteru českého národa a dejinnosti. Popri analýze dejín Čiech a Európy a so zreteľom na vznik vedeckého *ideálu*, narazil Patočka na existenciu istého presvedčenia, ktoré bez toho, aby bol explicitne nazýval tak ako my *tradičným predsudkom*, odmieta uznať za relevantné a pravdivé. Podľa stúpcov tohto predsudku sa rodili hlavné impulzy moderného myslenia v krajinách, akými sú Nemecko, Holandsko, Francúzsko, Anglicko či Taliansko, popri ktorých nadradenom postavení a dominancie ostávali krajiny zvyšku Európy v znevýhodnenom postavení. Jednou z ambícií Patočku bolo tento predsudok prerušiť a nahradiť ho celkom novým tvrdením vychádzajúcim z názoru, že v Čechách sa na konci 16. a v prvých desaťročiach 17. storočia začal formovať vedecký *ideál* moderny – a to takmer vždy pod vplyvom ideí Kopernika – ako výsledok *špecifického dejinného* a *duchovného rytmu*, ktorý sa tu v tom čase vyskytoval. [14]

V sledovanom období v Čechách nielenže mohlo, ale skutočne aj došlo ku vzniku a následnému vývoju jednej z najvýznamnejších súčastí každodenného života dnešnej svetovej civilizácie – *modernej vedy*. To, že Patočka obhajoval tento názor, dokazuje aj jeho historické presvedčenie o tom, že aj v „duchovných dejinách trebárs aj malej európskej spoločnosti sa môžu odrážať úplne univerzálne a fundamentálne duchovné skutočnosti“.[15] O tom, že zakladateľom modernej vedy je Kepler, Patočka vôbec nepochyboval. Jeho neobyčajná záľuba v prírode a hviezdach boli príčinami toho, že popri Anglicku (Bacon), Pise a Padove v Taliansku (Bruno, Galilei), sa zrodil *ideál* modernej vedy zároveň (či dokonca v predstihu) aj v Čechách, v prostredí karolínskej vzdelanosti a relatívneho svetonázorového pluralizmu.

Vedený analýzou vedeckého *ideálu* a európskych dejín, so zreteľom na človeka ako *bytosť jednajúcu vo svete*, t. j. výsostne *dejinnú bytosť*, vyslovil Patočka presvedčenie o tom, že celková kontinuita dejín európskeho moderného *rácia* nie je pochopiteľná len *historicky* ako „číry“ dejepis, ale že jej dejinný *duch* je nevyhnutne zviazaný a paralelne sa vyvíja v prepojení s celým spoločensko-politickým a kultúrnym vývojom Európy, okrem iného tiež s rozmerom filozofickým. Položme si otázku, prečo práve v Čechách a osobitne v Prahe dochádza k vzniku vedeckého *ideálu*? Pretože tu podľa Patočku existovala akási priaznivá „živná“ pôda alebo ináč povedané „vhodná“ atmosféra pre rozvoj istých myšlienok, atmosféra, ktorá sa v tom čase nevyskytovala nikde inde v Európe. Na základe týchto slov dospel Patočka k zamysleniu sa nad dobovou duchovnou náladou ako nad „*certain rythme spécifique*“, [16] ktorý stojí na pozadí duchovného vývoja jeho rodnej krajiny a ktorý sa tak dotýka aj samotnej povahy českej zeme a aj jej dejinného *ducha*. [17] Tento *rytmus*, o ktorom je reč, predpokladá pre svoj správny vývoj zložku historickú, t. j. akúsi „vonkajškovosť“ a duchovnú zložku, tzv. „vnútrajškovosť“. Komponentmi vytvárajúcimi „priaznivé“ prostredie pre zrodenie modernej vedy sa tak stali historické udalosti a fakty na jednej strane a vedecko-filozofický systematický vývoj ideí na strane druhej.

Historicko-filozofická recepcia vzniku vedeckého ideálu

Nástrojom historických interpretácií dejín bolo až do 18. storočia *dejepisectvo*. Preskočiť rýdzo erudičný záujem tejto – pre Patočku „nepravej“ – vedy, znamená pochopiť dejiny ako *organický kolobeh*, ako zákonitý a nezvratný proces, tak ako ich svojho času pochopil Hegel. [18] Ukazuje sa, že medzi historickými faktmi, ktoré sa javia byť na prvý pohľad náhodné a ideovým vývojom národného *ducha* vzniká nevyhnutne ‚*vzťah*‘, ktorý svojou povahou nie je len akýmsi povrchným či plytkým ‚*vzťahom*‘. Patočka bol preto presvedčený, že práve vzájomná koexistencia a symbióza historického a duchovného vývoja národa je *dianím*, ktoré vystupuje ako samotné národnostné jadro (českého) ľudu (ale je aj *dianím* všeobecne), ba ešte že toto *dianie* je samotným *špecifickým rytmom*: „Ak sa môžu na jednej strane ocitnúť fakty v službách myšlienok a vytvoriť vhodnú klímu pre ich vzkĺčenie, prispieva na druhej strane prítomnosť a pôsobenie týchto myšlienok k utváraníu duchovného osudu zeme.“ [19]

V štúdií *Problém dejín filozofie* uvádza Patočka o tomto *vzťahu* nasledovné: „V tejto vonkajškovosti vyzierajú útvary vývoja myšlienky ako náhodné, je však potrebné pochopiť aj nevyhnutnosť vzájomného vývinu jedných z druhých. Pri tom je pomer ten, že systém filozofie, zvlášť jeho logická stránka a dejiny sa navzájom odrážajú a zo seba navzájom vyvíjajú. Tak je aj dejinný postup práve tak nevyhnutný ako systematický vývin.“ [20] Patočka uvažuje v tomto kontexte podobne ako Hegel alebo Kant keď uvádza, že žiadna udalosť dejín ani žiadna myšlienka na javisku dejín filozofie nevznikla náhodne, vždy zrela a čakala až nastal jej pravý čas. „Moderná astronómia, ktorá poskytla tomuto *ideálu* [kurz. – S. B.] krídla, sa mohla rozvinúť aj o niečo skôr alebo neskôr v niektorej inej západnej zemi. Kritika Kantovej teórie matematiky mohla byť podaná niekým iným než Bolzanom,“ [21] tvrdí Patočka.

V prírodných vedách, tak ako sa v Čechách formovali od založenia univerzity [22] až do roku 1620, dochádzalo k transformácii ich ideového základu a dokonca, veľmi často sa menila aj ich spoločenská

funkcia. Ani v nasledujúcom storočí sa oživenie *ideálu* vedeckého myslenia nekonalo a situácia ostala pomerne nezmenená.[23] Takpovediac „skutočný“ rozvoj prírodovedeckého poznania nastal až v priebehu 16. storočia ako dôsledok predovšetkým spoločensko-politických, ekonomických a hospodárskych potrieb a požiadaviek českej spoločnosti. Za ním stáli najmä postupné rozširovanie remesiel, „zvyšujúca sa potreba presného určovania času, vzdialeností a vymeriavanií pozemkov, nivelácia a vymeriavania pri zakladaniach rybníkov, zvýšený záujem o technológiu výroby, najmä v železiarstve a pri výrobe piva“.[24] A tak v druhej polovici 16. storočia dochádza nielen na teoretickej, ale najmä na praktickej úrovni k vedeckému rozvoju, ktorý nebol viazaný len na akademické prostredie, ale dostával sa aj mimo univerzitné kruhy[25] a vystupoval ako priama odpoveď na tieto spoločenské potreby.

Patočka v *Lovaňských prednáškach* priamo naráža na túto etapu dejín českého národa, na etapu, počas ktorej prírodovedný vývoj v Čechách dorastá na úroveň svetového vývoja a podstatným spôsobom doň aj zasahuje. Ide o Prahu za čias vlády cisára Rudolfa II.[26] alebo tzv. „rudolfínsku“ Prahu, ktorá sa v tomto období stáva veľmi príťažlivým miestom, a to aj vďaka zvláštnemu, neobyčajne intenzívnemu Rudolfovmu záujmu o vedu, umenie a predovšetkým prírodu a hviezdy, ale aj astrológiu, literatúru a hudbu. Nebolo preto ničím neobvyklým, že sa od dôb Tadeáša Hájka z Hájku začali objavovať v Čechách tí vedci, ktorí mali dosť blízko k určitej dobrodružnosti, alchymisti, astrológovia, špiritisti, ale často len pustí šarlatáni a podvodníci. No čoraz častejšie tu prichádzali aj „skutoční“ vedci, nadaní umelci, vďaka ktorým sa začal v Čechách rodiť *dynamický manierizmus* a uprostred politicky nejednotnej spoločnosti dochádzalo ich vplyvom aj k takým udalostiam, ako poznamenáva Patočka, že sa mohol „stretnúť Tycho Brahe, najpresnejší pozorovateľ hviezd, aký sa doposiaľ vyskytol, s Johannom Keplerom, ktorý z Tychonovho materiálu vyvodil dôkaz kopernikovského systému.“[27] No často sa zdalo, že vedci prichádzajú do Prahy len za vidinou zisku rýchleho zbohatnutia. Pre Patočku bola významnou práve tá skutočnosť, že v sledovanom období išlo o jednu z najdôležitejších podôb formovania renesančného a teda novovekého *ideálu* utvárajúcej sa prírodovedy, ktorý však v nasledujúcich desaťročiach vedecko-filozofického vývoja ostal nehybne stáť v tieni iných oblastí záujmu vtedajšieho renesančného Talianska, Francúzska a Holandska, Anglicka a aj Nemecka.

Duchovná atmosféra v Čechách a najmä v Prahe v čase vlády cisára Rudolfa II., ako aj takmer neuveriteľný záujem „učeného“ publika o dianie vo filozofii a rodiacej sa vede a najmä záujem o pohyby nebeských telies naznačujú, že je to predovšetkým astronómia, na báze ktorej sa v Čechách na konci 16. a počiatku 17. storočia začína budovať hlavný charakter takmer všetkých svetonázorových ideí. Astronómia mala v sledovanej dobe na pražskej univerzite vyššiu úroveň než na parížskej univerzite a dokonca „na univerzite v Lipsku boli najskôr až v prvej polovici 16. storočia prednášané matematické vedy a astronómia v takom rozsahu, ako na pražskej univerzite koncom 14. storočia“.[28] Aj preto sa astronómia stáva skutočným predpokladom pre rozvoj vedeckého bádania v Čechách. Praha sa do istej miery stáva európskym vzorom a štandardom v otázkach týkajúcich sa vzdelávania.[29] Tento „zvrät“ nastáva v Čechách v momente, keď Kopernikov heliocentrický názor začína prerastať hranice Poľska a Nemecka a začína sa vnárať do celkovej *kontinuity dejín európskeho myslenia*.

„Otázka správnosti či nesprávnosti heliocentrického názoru nie je riešená len na astronomickom poli s ohľadom len na popis planetárnych pohybov, ale zasahuje do problematiky fyzikálnej a filozofickej... Tak heliocentrický názor pôsobí vo fyzike a vo filozofii v rovnakom zmysle ako impulzy prichádzajúce zo spoločenského vývoja, a v tomto zmysle podstatne prispieva do súhrnu príčin, ktoré vedú k vybudovaniu experimentálnej vedy,“[30] a koniec koncov, vedú aj k transformácii a formovaniu tých filozofických ideí, ktoré prekračujú stredovekom modifikovaný aristotelizmus a smerujú k vytvoreniu novej metodologickej bázy vedeckého *ideálu* modernej prírodovedy.[31] Kepler bol jedným z prvých a priamych podporovateľov heliocentizmu v Čechách.

„Pražské období Keplerovej činnosti bolo najbohatším na výsledky, ktoré viedli k presnému poznaniu planetárnej sústavy a položili základy budúcej Newtonovej gravitačnej teórie.“[\[32\]](#) Prvé uskutočnenie vedeckého *ideálu* Keplerom a Brahem vznieťilo podnet k neskôr vybudovanému a uskutočnenému procesu *racionalizácie univerza* a *kvantifikácie obrazu sveta* najmä v dielach Galileiho a Newtona.

Spoločnosť ako „organický kolobeh“

Ukazuje sa, že nielen všetky historické, ale aj ideové okolnosti, ktoré sa v tomto malom stredoeurópskom národe od polovice 14. storočia odohrávali, smerovali k tomu, aby sa z Čiech stalo skutočne vedecké centrum Európy. Navonok síce triviálne a nezaujímavo pôsobiaca krajina, majúca istú dávku izolácie a rezervovanosti a hovoriaca pomerne ťažko naučiteľným jazykom,[\[33\]](#) si vyslúžila v dejinách pomerne nezaujímavé postavenie. Zatiaľ čo západoeurópsky človek „má sklon vidieť u nás [Čechov - S. B.] len odvođeniny a napodobeniny toho, čo pochádza z neho samého,“[\[34\]](#) „slovanský“ pohľad na Čechy zdôrazňuje ich znevýhodnené postavenie voči svetu Germánov a uvedomuje si, že ich odpor voči mocenským ambíciám západne susediacich štátov je len prirodzene vynúteným postojom. Aj preto Patočka prekvapivo konštatuje ako „býval často prekvapený, vracajúc sa z krajín európskeho Východu, že sa odtiaľ na nás [Čechov - S. B.] pozerajú a merajú nás úplne odlišnými mierami, než to robí Západ“.[\[35\]](#)

Patočka s týmto druhým pohľadom sympatizuje, pretože je „pravdivejší a hlbší“.[\[36\]](#) Zároveň vyhlasuje, že ak sa chce národ a jeho vedomie stať otvoreným, musí si uvedomiť, že konzervatívnosť nie je vždy tým správnym spôsobom spoločenského *prežívania* a že sa musí „otvoriť“ novým podnetom prichádzajúcim častokrát aj spoza svojich hraníc a ich priamymi vplyvmi sa na vlastnej pôde nechať obohacovať. Na tejto úrovni „otvorenosti“ národného vedomia dochádza k miešaniu rozličných foriem myšlienkových prúdov a smerov, ktoré vo forme multilaterálnych názorov vystupujú ako *obranný štít* voči Západu. „Tento eklektizmus, toto stretávanie a miešanie rozličných foriem, ku ktorému inde nedochádza, v sebe ukrýva zásadné napätie, a že toto napätie nie je eklektizmom neutralizované, ale často naopak stupňované, niekedy až k neznesiteľnosti.“[\[37\]](#)

Patočka v historickom postavení Čiech identifikuje dvojaký postoj. Buď boli nevyhnutne „exponovaným miestom, vydaným napospas takmer neznesiteľným napätiam“, alebo boli krajinou „vzdialenou od hlavného javiska, na ktorom sa odohrávajú osudy Európy“.[\[38\]](#) Tento, v mnohých ohľadoch exponovaný boj „otvorenosti“ a „uzavretosti“, bol v podstate prítomný a evidentný v celých dejinách Čiech.[\[39\]](#) V súvislosti s pojmom *kolektívneho vedomia* ako duchovného substrátu spoločnosti si Patočka kladie otázku o správnom spôsobe k *zmysluplnému* pochopeniu dejín. „Zmysluplné (či k zmyslu vzťahované) je však *dianie* [kurz. -S. B.] len, kde niekomu o niečo ide, kde teda nemáme pred sebou len konštatovateľné priebehy, ale také, ktorými možno porozumieť zo záujmu a vzťahovaniu sa k svetu, otvorenosti pre seba aj veci.“[\[40\]](#)

Kolektívne vedomie Čiech, na ktoré narážame v sledovanom období, vrcholiace v čase kolonizačných vln zo Západu v dobe Luxemburgovcov, predstavuje súčasne *duchovná naladenosť*, bohatstvo nerastných surovín a *mentálny eklekticizmus*. „Odzrazom toho všetkého je maliarske umenie, jedinečné na sever od Álp svojím napätím medzi naivným a smelým realizmom a celkom zvnútornenou duchovnosťou, sochárstvo na pol ceste od konkrétneho detailu k monumentálnemu poňatiu, písomníctvo v dvoch národných jazykoch, z ktorých to české v tej dobe predstavuje na európskom Východe ojedinelý prípad. Ešte nikdy nedosiahol novo prichádzajúci - malý slovanský národ - tak fascinujúci duchovný vzostup. Praha... si z tých dôb dodnes uchovala vznešenú výstavnosť mesta, ktoré malo na krátky okamih po vzore Ríma a Byzancie predstavovať stred sveta.“[\[41\]](#)

Najexpanzívnejším nositeľom tohto odkazu bol český kráľ Karol IV. Luxemburský.[\[42\]](#) Jeho vládnutie predstavovalo pre Český národ potvrdenie vzťahu s tzv. *Rímskou pápežskou kúriou*, čím sa otvorila

vstupná brána „priamej exploatacii najvyššej cirkevnej moci v Európe“.[43] Jednou z jeho ambícií bola pomerne revolučná systematická náprava pomerov, ktorá mala zároveň predznamenať nevídané postavenie Čiech a ktorá mala smerovať k tomu, aby sa predovšetkým z Prahy stalo sídlo cisárskej moci a metropola ríše, ktorá by vo svojej dobe nemala konkurenciu.[44]

Systolický a diastolický rytmus

Tendencie k izolácii, nátlaku a odmietavosť rôznych sociálnych, politických a najmä náboženských zoskupení predstavuje podľa obrazného vyjadrenia Patočka *systolická etapa rytmu duchovného vývoja* Čiech. V nej sa národ „uzatvára do seba, stráca svoje duchovné kontakty a možnosť tvoriacich syntéz, ktoré tak potrebuje“.[45] No nič netrvá večne. Tak ako srdce – ktoré musí správne fungovať, aby organizmus prežil – sa musí aj doteraz uzavretá spoločnosť opäť „otvoriť“ svetu a prejsť do opačného *rytmu* – *diastoly*. Aj keď tu, ako v prípade srdca, nefunguje pravidelné striedanie týchto dvoch etáp, „tlejúce“ idey, ktoré sú predznamenaním dlho očakávaného *zlatého veku*, „sú pripravené k prekonaniu pevných bariér spoločenského dogmatizmu, „uzavretého“ duchovného života a cirkevného nátlaku.“[46] Ide o idey, ktoré sú síce istý čas v tieni, pričom je možné, že sú už v iných krajinách dávno prekonané, a tu ešte len čakajú na svoje oživenie, ale sú to idey, ktoré následne „môžu vytvoriť príležitosť k novému sprostredkovaniu, k ďalšiemu tvoriacemu kontaktu, k novej syntéze.“[47]

Prevládajúci *diastolický rytmus* priniesol svoje najcennejšie plody v Čechách za vlády Rudolfa II. V tomto období sa česká zem „doširoka otvárala myšlienkam prichádzajúcim zo všetkých strán, medzi ktorými boli aj odvážne motívy, ktoré sa inde nezabývali“.[48] Praha (a nielen ona) nebola koncom 16. a počiatkom 17. storočia len Prahou „rudolfínskou“, stala sa na istý čas aj Prahou Keplera a Braheho, Prahou Bruna či Jessenia. Odohral sa tu ideový zápas rôznych duchovných tendencií, ktoré síce boli podfarbené aj náboženskými motívmi, ale často išlo o motívy politické a najmä svetonázorové, mnohokrát s impulzmi, ktoré prichádzali z oblasti vedeckého bádania, hlavne z astronómie. A tak je jedným z hlavných symptómov vývoja duchovného života českého národa neprestajné „napätie“, ktoré sa v určitých okamihoch spredmetňuje do plodných, a v iných naopak do skazonosných dejinných epizód,[49] dodáva Patočka.

Je zjavné, že sa Patočka v tomto momente pohyboval v medziach otázky o príčine tohto *špecifického rytmu*. Na rozdiel od svojich predchodcov Patočka odmietol tvrdenia o božskej alebo prírodnej prozreteľnosti, či istej forme logickej nevyhnutnosti, napr. v podobe „absolútneho ducha“, ktoré by explikovali skutočný charakter tohto „napätia“. Patočka o ňom usudzuje ako o špecifickom *dianí*, ktorého bytnosť spočíva v striedaní *systolického* a *diastolického rytmu*, ako hlavného komponentu vývoja svetových dejín. *Kolektívne vedomie* sa otvára a prijíma impulzy prichádzajúce „zvonku“, aby sa zas na istý čas mohlo voči novým ideám uzatvoriť.

Záver

Patočka zdôraznil, že v dôsledku vzniku vedeckého *ideálu*, ku ktorému v Čechách došlo, sa zmenila nielen samotná podstata národného *ducha*, ale tiež že vznik modernej vedy ovplyvnil „osudy nášho sveta, ktorého najsilnejšou realitou sa stali veda a technika“.[50] To však neznamená, že by celá česká verejnosť slepo prijala aj negatívne dôsledky jednostrannej orientácie vedeckého poznania. Naopak, Patočka poukázal, že aj v dôsledku mnohých prežitých dejinných udalostí Česi odmietajú stále jednostrannosť: „Duchovnosť mojej zeme sa vyznačuje hlbokým racionalizmom, ktorý [však – S. B.] v žiadnom prípade nie je možné zamieňať s tým pozitivizmom, ktorý považuje *ideálne ciele* [kurz. – S. B.] za vec náhodného decizionizmu.“[51]

Systematické pátranie po príčinách vzniku vedeckého *ideálu* v Čechách si zaslúži svoju pozornosť pretože nám ukáže skutočnosť, že hoci sa vedám už v novoveku podarilo spod patronátu filozofie úspešne vymaniť, predsa vznik modernej vedy je s ňou nevyhnutne spojený a vychádza, ako bol Patočka presvedčený, z jej metafyzických koreňov. Je pochopiteľné, že táto štúdia si nekladie nárok

odpovedať na všetky otázky, ktoré sa so spomínanými problémami vynárajú. Patočkova reflexia dejín Európy, dejín filozofie, vedy a filozofie dejín naozaj ukazuje, že vedecké otázky častokrát nie sú len rýdzo vedeckými, ale sú aj filozofickými a historickými. Skutočná diskrepancia, ktorá sa medzi prírodnými vedami, resp. astronómiou, matematikou a fyzikou na jednej strane a filozofiou na strane druhej objavuje v danej dobe v Čechách – teda od čias vlády prvých Habsburgovcov cez *Bitku na Bielej hore* a *Tridsaťročnú vojnu* – je na rozdiel od súčasného stavu ešte minimálna, ak vôbec nejaká je.

Literatúra

- DÉMUTH, A.: *Prolegomena do štúdia novovekej filozofie*. Trnava: FF TU 2015.
- DÉMUTH, A.: *Filozofické aspekty dejín vedy*. Trnava: FF TU 2013.
- FERGUSON, K.: *Tycho a Kepler. Nesourodá dvojice, jež jednou provždy změnila náš pohled na vesmír*. Prel. Z. Šťastná. Praha: Academia 2009.
- FLOSS, P.: *Proměny vědění*. Praha: Mladá fronta 1987.
- GRYGAR, F.: *Kritika založení Galileiovské vědy v Husserlově „Krizi evropských věd a transcendentální fenomenologii“*. Praha: Pavel Mervart 2005.
- HEGEL, G. W. F.: *Dějiny filozofie I*. Prel. J. Cibulka, M. Sobotka. Praha: Nakladatelství ČSAV 1961.
- HEGEL, G. W. F.: *Dějiny filozofie II*. Prel. J. Cibulka, M. Sobotka, J. Tomin. Praha: Nakladatelství ČSAV 1965.
- HEGEL, G. W. F.: *Dějiny filozofie III*. Prel. J. Husák, J. Bednář. Praha: Nakladatelství ČSAV 1974.
- HEGEL, G. W. F.: *Filozofie dějin*. Prel. M. Váňa. Pelhřimov: Nová tiskárna 2004.
- HEIDEGGER, M.: *Konec filozofie a úkol myšlení*. Prel. I. Chvatík. Praha: OIKOYMENH 2006.
- HORSKÝ, Z. – FOLTA, J. – NOVÝ, L. (eds.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích*. Praha: ČSAV 1960.
- HORSKÝ, Z.: *Koperník a česká země. Soubor studií o renesanční kosmologii a nové vědě*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2011.
- HORSKÝ, Z.: *Kepler v Praze*. Praha: Mladá fronta 1980.
- HORSKÝ, Z.: Mikuláš Koperník. Profil významné osobnosti renesanční doby. In: *Koperník, M.: O oběžích nebeských sfér*. Prel. Z. Horský. Praha – Červený Kostelec: Pavel Mervart 2016.
- KANT, I.: *Prolegomena ku každé budoucí metafyzice, která sa bude môcť nazývať vedou*. Prel. T. Münz. In: *Antológia z diel filozofov. Novoveká racionalistická filozofia*. Zv. 6. Zost. E. Várossová. Bratislava: EPOCHA 1970.
- KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Prel. T. Münz. Bratislava: Pravda 1979.
- KOYRÉ, A.: *Od uzavřeného světa k nekonečnému vesmíru*. Prel. P. Horák. Praha: Vyšehrad 2004.
- KUZNECOV, B. G.: *Vývoj přírodovědeckého obrazu světa*. Prel. M. Král, L. Polách. Praha: Nakladatelství politické literatury 1963.
- LEŠKO, V.: *Filozofia dejín filozofie (silné a slabé modely)*. Prešov: V. n. 2004.
- LOUŽILOVA, O.: *Stručný přehled dějin českého filozofického myšlení od poloviny 14. století do počátku 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985.
- MACHOVEC, M.: *Filozofie tváří v tvář zániku*. Praha: Akropolis 2006.
- NEUMANN, J.: *Rudolfínska Praha*. Praha: Vydavatelstvo ČTK 1984.
- PATOČKA, J.: *Může filozofie zaniknout?* In: *Filozofický časopis*, roč. 38, 1990, č. 1 – 2.
- PATOČKA, J.: *Príspevek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*. Prel. F. Karfík. In: *Patočka, J.: Češi II. Sebrané spisy*. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 155 – 241.
- PATOČKA, J.: *Ideál moderní vědy v Čechách*. In: *Patočka, J.: Češi II. Sebrané spisy*. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 398 – 400.
- PATOČKA, J.: *Conférences de Louvain. Sur la contribution de la bohème á l'idéal de la science moderne*. Bruxelles: Éditions OUSIA 2001.
- PATOČKA, J.: *Problém dějin filozofie*. In: *Patočka, J.: Nejstarší řecká filozofie. Filozofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Přednášky z antické filozofie*. Praha: Vyšehrad 1996.

PATOČKA, J.: Co jsou Češi? Malý přehled fakt a pokus o vysvětlení. Prel. V. Jochmann. In: Patočka, J.: *Češi II*. Sebrané spisy. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 253 – 324.

PATOČKA, J.: Kacířské eseje o filosofii dějin. In: Patočka, J.: *Péče o duši III*. Sebrané spisy. Sv. 3. Praha: OIKOYMENH 2002, s. 11 – 144.

PATOČKA, J.: Čechy v duchovním dění Evropy [Příloha k druhému dílu]. Prel. P. Stehlíková. In: Patočka, J.: *Češi II*. Sebrané spisy. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 409 – 411.

PATOČKA, J.: Karteziánství a fenomenologie. In: Patočka, J.: *Fenomenologické spisy II. Co je existence*. Sebrané spisy. Sv. 7. Praha: OIKOYMENH 2009, s. 453 – 496.

RŮD, W.: *Novověká filosofie I. Od Francisa Bacona po Spinozu*. Prel. J. Karásek. Praha: OIKOYMENH 2001.

THOLT, P.: *Patočka o vzniku matematické přírodovědy*. Košice: UPJŠ 2013.

VURM, B.: *Rudolf II. a jeho Praha*. Ostrava: Anagram 1997.

ZIGO, M.: *Pohlady do novoveké filozofie*. Bratislava: Pravda 1987.

P o z n á m k y

[1] Tieto prednášky uskutočnil Patočka v posledných desaťročiach svojho života na žiadosť úzkeho okruhu svojich poslucháčov a študentov v roku 1973. O rok neskôr v roku ich do písomnej podoby spracoval *Archív Jana Patočky* v Prahe a následne v roku 1990 vydal vo *Filosofickom časopise*. Pozri PATOČKA, J.: Může filosofie zaniknout? In: *Filosofický časopis*, roč. 38, 1990, č. 1 – 2.

[2] Tamže, s. 2.

[3] Tamže, s. 4.

[4] Tamže.

[5] Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že Patočka nebol jediný, kto si takto formulovanú otázku o možnom „konci“ filozofie položil. Heidegger sa nad „zánikom“ filozofie zamýšľal už pred rokom 1969, a dokonca našiel aj odpoveď. Filozofia, ktorá sa vyvíjala od Grékov v podobe *metafyziky platonizmu*, podľa neho skončila a teraz na jej „konci“ stojí pred myslením nová úloha. Zreteľne o nej diskutuje v prednáške z roku 1964 *Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens*. Pozri HEIDEGGER, M.: *Konec filosofie a úkol myšlení*. Prel. I. Chvatík. Praha: OIKOYMENH 2006. Pozri aj MACHOVEC, M.: *Filosofie tváří v tvář zániku*. Praha: Akropolis 2006.

[6] Kritika tradičnej metafyziky ako univerzálnej vedy o *transcendentáliách* začala byť vo filozofickom prostredí 18. storočia predovšetkým zásluhou Kanta, veľmi *kritickou* a pomerne často sa vyskytujúcou záležitosťou. Kant si uvedomoval, že jej hlavné otázky pátrajúce po *podstatách* a *pováh vecí, kauzálne otázky*, otázka existencie *boha, sloboda* a *nesmrteľnosť ľudskej duše* sú kontraproduktívne k nachádzaniu *čistého poznania*. *Transcendentálie* sú *a priori* nepoznatelné, pretože ako zdôrazňoval, hranice nášho poznania sú vytvárané hranicami našej zmyslovej skúsenosti. Pozri KANT, I.: Prolegomena ku každej budúcej metafyzike, ktorá sa bude môcť nazývať vedou. Prel. T. Münz. In: *Antológia z diel filozofov. Novoveká racionalistická filozofia*. Zv. 6. Zost. E. Várossová. Bratislava: EPOCH 1970 a KANT, I.: *Kritika čistého rozumu*. Prel. T. Münz. Bratislava: Pravda 1979.

[7] Pozri PATOČKA, J.: *Může filosofie zaniknout?*, s. 5.

[8] Tamže, s. 6.

[9] Tamže, s. 7.

[10] Tamže.

[11] Vo francúzskom origináli pozri PATOČKA, J.: *Conférences de Louvain sur la contribution de la Bohême à l'idéal scientifique moderne*. Bruxelles: Éditions OUSIA 2001. Ako samostatné vydanie pozri PATOČKA, J.: *Lovaňské přednášky. Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy*. Prel. F. Karfík. Praha: OIKOYMENH 2016. V tejto štúdii vychádzam z *Lovaňských přednášek*, ktoré sú súčasťou Patočkových zobraňovaných spisov. Pozri PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*. Prel. F. Karfík. In: Patočka, J.: *Češi II*. Sebrané spisy. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 155 – 241.

[12] O tom, že sa Patočka v rámci svojej filozofickej kariéry sústredil na Čechy (najmä v posledných desaťročiach svojho života), svedčia dva rozsiahle zväzky vydané *Archívom Jana Patočky* v Prahe. Za

autorovho života publikované texty, štúdie a prednášky, venované spoločenskému a politickému životu Čiech, štúdie k T. G. Masarykovi, E. Rádlvi a E. Benešovi, ale aj prednášky k *Charte 77*, nájdeme v 12. zväzku zobraňovaných spisov. Ďalšie prednášky a štúdie, tentokrát nepublikované samotným Patočkom, venované mysleniu a dejinám českého národa sú k dispozícii v zväzku č. 13. Pozri PATOČKA, J.: *Češi I. Sebrané spisy*. Sv. 12. Praha: OIKOYMENH 2006; PATOČKA, J.: *Češi II. Sebrané spisy*. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006.

[13] Okrem „rudolfskej“ Prahy bol na konci 16. storočia významným vedeckým miestom aj dvor šľachtického rodu rodiny Rožmbergovcov v južných Čechách a dvor Ladislava Velena zo Žerotína v Moravskej Třebovej. Istú pozornosť si získali aj Benátky nad Jizerou, miesto pražského pobytu Braheho v Čechách.

[14] Tradične sa v interpretáciách dejín filozofie stretávame s názorom, že hlavné impulzy vzniku moderného myslenia sa rodili v krajinách, ako sú Nemecko, Holandsko, Francúzsko, Anglicko či Taliansko. Aj v diskusiách o vzniku modernej filozofie a vedy sa častokrát vedú spory o jej hlavných iniciátoroch. Za *trubadúra* novovekej filozofie je považovaný Bacon a základy modernej vedy pokladá Galilei – aspoň tak usudzuje tradičná periodizácia dejín filozofie a vedy. Pozri napr. RÖD, W.: *Novověká filosofie I. Od Francisa Bacona po Spinozu*. Prel. J. Karásek. Praha: OIKOYMENH 2001, s. 10 – 11; 24 – 44; 50 – 59. Domnievam sa, že aj dnes najmä v spoločensko-politickej oblasti ostáva situácia nezmenená.

[15] PATOČKA, J.: Ideál moderní vědy v Čechách. In: Patočka, J.: *Češi II. Sebrané spisy*. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 399.

[16] PATOČKA, J.: *Conférences de Louvain. Sur la contribution de la bohème á l'idéal de la science moderne*, s. 40.

[17] PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 164.

[18] Pochopiť dejiny filozofie ako systematický celok, znamená zamýšľať sa nad nimi „filozoficky“. Do popredia vystupuje vzťah filozofie k jej vlastným dejinám a stáva sa filozofickým problémom. Heglom sa končí doxografická, t. j. ne-filozofická interpretácia dejín filozofie a otvára sa etapa *filozofickej vedy* – etapa *filozofovania o dejinách filozofie*. Pozri HEGEL, G. W. F.: *Dějiny filosofie I.* Prel. J. Cibulka, M. Sobotka. Praha: Nakladatelství ČSAV 1961; HEGEL, G. W. F.: *Dejiny filosofie II.* Prel. J. Cibulka, M. Sobotka, J. Tomin. Praha: Nakladatelství ČSAV 1965; HEGEL, G. W. F.: *Dějiny filosofie III.* Prel. J. Husák, J. Bednář. Praha: Nakladatelství ČSAV 1974. Hegel je „revolucionárom“ aj v oblasti filozofie dejín. Dejiny sa podľa neho nevyvíjajú náhodne, ale panuje v nich *Svetový duch*, *Rozum*, ako základ *dialektiky svetového diania*. Pozri HEGEL, G. W. F.: *Filosofie dějin*. Prel. M. Váňa. Pelhřimov: Nová tiskárna 2004. Na Slovensku sa otázkam *filozofie dejín filozofie* dlhodobo venuje V. Leško. Pozri napr. LEŠKO, V.: *Filozofia dejín filozofie (silné a slabé modely)*. Prešov: V. n. 2004.

[19] PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 163.

[20] PATOČKA, J.: Problém dějin filosofie. In: Patočka, J.: *Nejstarší řecká filosofie. Filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem. Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad 1996, s. 307.

[21] PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 163.

[22] Pražská univerzita ako najstaršia univerzita v strednej Európe, bola svojou štruktúrou a zameraním budovaná podľa vzoru parížskej univerzity. Aj preto, že jej orientácia bola primárne sústredená na cirkevné ciele, bola v nej potreba vedeckého vzdelávania veľmi minimálna. Napriek tomu si prírodné vedy našli svoje miesto na pôvodne dvoch zo štyroch jej fakúlt. Astronómia a matematika, ktorej hlavná činnosť bola redukovaná na úvod k astronomickej problematike, sa prednášali na artistickej fakulte a istú pozornosť si prírodné vedy, obzvlášť biológia a chémia, získali aj na lekárskej fakulte. Právnická a teologická fakulta boli svojím ideovým zameraním orientované najmä na spoločenské potreby. Pozri HORSKÝ, Z. – FOLTA, J. – NOVÝ, L. (eds.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích*. Praha: ČSAV 1960, s. 9 – 10. Dôležité je uvedomiť si skutočnosť, že táto forma „akademickej“ vedy, ktorá sa v tomto čase na pražskej univerzite rozmáha, nepresahuje ešte obsahový rámec starovekej vedy. V tomto období veda (ešte vždy) nie je experimentálna (dokonca ani v astronómii nie je ešte hlavným nástrojom poznávania nebies pozorovanie). Je koncipovaná len na

teoretických vedomostiach a svojím hypotetickým obsahom sa v mnohých ohľadoch javí ako *špekulatívna*. Zjednodušene povedané, z metodického a ani z metodologického hľadiska neprekračuje veda 14. storočia grécku vedu.

[23] Hoci sa vedecký vývoj v Čechách počas *husitizmu* a *husitského revolučného hnutia* približuje pomaly k svojej dekadencii, stále tu vystupujú a pretrvávajú – aj keď v pozadí a umiernennej izolácii – tendencie k vedeckému rozvoju, v prácach niekoľkých domácich vedcov, ako je Křišťan z Prachatic a Jan Ondřejův nazývaný Šindel. Pozri Tamže, s. 10.

[24] Tamže.

[25] Medzi najvýznamnejšie univerzity, s ktorými pražská univerzita udržiavala blízky kontakt, patrila Lipská univerzita, univerzita v Norimbergu, univerzity vo Viedni a Wittenbergu, ale vo svojom vývoji nezaostávali ani poľské univerzity sídliace v Krakove a Bratislave (dnes Vroclav).

[26] Rudolf II. Habsburský (1552–1612) cisár *Svätej ríše rímskej národa nemeckého*, bol českým kráľom v rokoch 1576 až 1612. V súčasnosti sa výskumu dejín umenia a kultúry z tzv. „rudolfínskej“ doby venuje v rámci *Ústavu dejín umění AVČR* so sídlom v Prahe *Centrum pro výzkum umění a kultury doby Rudolfa II.*, vydávaním odborného periodika, s názvom *Studia Rudolphina*.

[27] PATOČKA, J.: Co jsou Češi? Malý přehled fakt a pokus o vysvětlení. Prel. V. Jochmann. In: Patočka, J.: *Češi II. Sebrané spisy*. Sv. 13. Praha: OIKOYMENH 2006, s. 55.

[28] HORSKÝ, Z. – FOLTA, J. – NOVÝ, L. (eds.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích*, s. 25.

[29] Pozri HORSKÝ, Z.: *Kepler v Praze*. Praha: Mladá fronta 1980, s. 12–29. Na záver nemožno zabudnúť ani na Komenského, s ktorého odchodom z Moravy spolu s rukopisom Koperníkových *Obehov* v roku 1614, sa symbolicky spája koniec priameho vplyvu kopernikianizmu na českej pôde. Komenský obrazne povedané, vynáša Koperníka z Čiech von. Pozri HORSKÝ, Z.: Mikuláš Koperník. Profil významné osobnosti renesanční doby. In: Koperník, M.: *O oběžích nebeských sfér*. Prel. Z. Horský. Praha – Červený Kostelec: Pavel Mervart 2016, s. 69–77.

[30] HORSKÝ, Z. – FOLTA, J. – NOVÝ, L. (eds.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích*, s. 31.

[31] Do Prahy prichádza Kepler ako zarytý stúpenec idey heliocentrizmu, pričom Kopernikove názory sa podpisujú už na jednej z prvých jeho významných prác *Mysterium Cosmographicum*. Už v tejto práci – a napokon aj v celej jeho vedeckej činnosti – sa prejavuje duch *platonскеj geometrie* a *matematizmu*, resp. názor, že usporiadanie sveta predpokladá *harmonickú*, t. j. *rozumnú a logickú štruktúru*. Okrem toho je Kepler počas svojho pôsobenia v Prahe (1600 – 1612) mimoriadne pisateľsky produktívny. Dokončí tu svoje najvýznamnejšie vedecké práce, napr. *Optickou část astronomie* (*Astronomiae pars optica*, 1604) či *Novú astronomiu* (*Astronomia nova*, 1609). V Prahe píše a publikuje aj svoju odpoveď na Galileiho *Hviezdneho posla*, ktorá je známa pod titulom *Rozprava s hviezdnyim poslom* (*Dissertatio cum nuncio sidero*, 1610), v ktorej sa okrem iného vyjadruje aj k svojim náhľadom na optiku a konštrukciu ďalekohľadu. Medzi jeho ďalšie práce napísané v Prahe patrí aj *Dioptrika* (*Dioptrice*, 1611) a práca s názvom *O šestuholníkovéj snehovej vložce alebo pútavé čítanie o ničom* (*Strena seu de nive sexangula*, 1611).

[32] HORSKÝ, Z. – FOLTA, J. – NOVÝ, L. (eds.): *Dějiny exaktních věd v českých zemích*, s. 47.

[33] Pozri PATOČKA, J.: *Co jsou Češi? Malý přehled fakt a pokus o vysvětlení*, s. 255.

[34] Tamže.

[35] PATOČKA, J.: *Príspevek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 164.

[36] Tamže.

[37] Tamže, s. 164, 165.

[38] Tamže, s. 165.

[39] Patočka v rámci svojej koncepcie filozofie dejín jasne naznačuje, že v 16. storočí sa začína rapídne transformovať ontologický fundament Európy. Filozofia sa ako koncept „starostlivosti o dušu“ mení do praktickej formy objavovania *univerza*. Zjednodušene povedané: *byť nahrádza mať*. Dominantná zmena je tak identifikovaná ako „starosť o vonkajší svet“ podľa leitmotívu: *praktické vedenie prináša možnosť pretvárať svet k svojim potrebám a poskytuje prostriedky k jeho ovládnutiu*. Pozri PATOČKA, J.: Kacířské eseje o filosofii dejín. In: Patočka, J.: *Péče o duši III. Sebrané spisy*. Sv. 3. Praha: OIKOYMENH 2002, s. 61 – 83.

[40] Tamže, s. 41.

[41] PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 166.

[42] Karol IV. Luxemburský (1316 – 1378) bol správcom českej moci od roku 1346 prakticky až do svojej smrti.

[43] LOUŽILOVA, O.: *Stručný přehled dějin českého filozofického myšlení od poloviny 14. století do počátku 20. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1985, s. 9.

[44] Je nepopierateľnou skutočnosťou, že vládou Karola IV. sa Praha zapísala do dejín ako „svetový klenot“. Svedčia o tom mnohé aj politicko-kultúrne fenomény, ktoré sú dodnes predmetom obdivu. Za zmienku stojí stavebný rozkvet *Pražského hradu*, výstavba *Katedrály svätého Víta, Václava a Vojtecha* alebo *Karlštejn*, ktorý je národnou kultúrnou pamiatkou Českej republiky. Meno Karola IV. nesie aj *Karlova univerzita*, *Karlovo námestie* ale aj *Karlovy Vary*.

[45] PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 167.

[46] O násilnom potlačovaní slobodného myslenia katolíckou cirkvou svedčia v dejinách mnohé procesy, najmä tie s astronómami, filozofmi a často i s lekármi. Nemilosrdným spôsobom bol spečatený osud českého teológa Husa, španielskeho lekár Serveta a o niekoľko rokov neskôr sa nevyhol ani talianskemu filozofovi Brunovi. Proces inkvizície vedený s Gelileim nebol až taký neúprosný ako v prípade jeho predchodcov. Okrem niekoľkých obmedzení v jeho osobnom živote a pod podmienkou zrieknutia sa názorov podporujúcich heliocentrizmus, bolo jeho hlavné dielo *Dialog o dvoch systémoch sveta (Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo, 1632)* zapísané do zoznamu zakázanej literatúry.

[47] PATOČKA, J.: *Příspěvek českých zemí k ideálu moderní vědy. Lovaňské přednášky*, s. 165.

[48] Tamže, s. 169.

[49] Pozri Tamže, s. 233.

[50] Tamže, s. 169.

[51] Tamže.

Mgr. Simona Bašistová
Katedra filozofie a dejín filozofie
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Filozofická fakulta
Moyzesova 9
04001 Košice
e-mail: simona.basistova@student.upjs.sk